

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-324-6-11>

УДК 658.8.011.1

Ірина СКОРОПАД

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-5450-0997>

e-mail: skoropad.ira@gmail.com

Олександр ЛАЗАРСВ

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0006-2048-418X>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Проаналізовано аспекти сучасного стану та проблематики відновлення фінансово-економічної стійкості підприємств України в умовах кризи, обумовленої повномасштабною війною. Метою статті визначено виявлення особливостей забезпечення фінансової стійкості підприємств України в умовах кризи. Доведено, що фінансово-економічний стан вітчизняних підприємств в умовах війни та сформованої нею критичної нестабільності значно погіршився. Показано, що ці тенденції призвели й до зниження рівня фінансової стійкості суб'єктів господарювання, яка й надалі послаблюється. Зроблено висновок, що це негативно, адже призводить до погіршення інвестиційної привабливості, кредитоспроможності та здатності українських підприємств до втримання економічної безпеки і подальшого функціонування. Проаналізовано та вказано на тренди до погіршення фінансової стійкості вітчизняного бізнесу, а саме зменшення обсягів прибутку (нарощення від'ємних фінансових результатів), зниження рівня рентабельності та збільшення кількості й частки збиткових підприємств реального сектора національної економіки України, зокрема промислових. Аргументовано, що задля відновлення та надалі укріплення позицій в частині посилення фінансової стійкості суб'єктам вітчизняного бізнесу слід реалізувати ефективні заходи за напрямками: (1) збільшення обсягів власного капіталу; (2) оптимізація обсягів та строків використання залученого в бізнес капіталу; (3) підвищення ефективності господарювання і скерування проросту прибутку на засоби покращення фінансово-економічного стану, зміцнення фінансової стійкості корпоративних структур.

Ключові слова: управління підприємствами, фінансова стійкість, бізнес, війна, криза, відновлення платоспроможності.

Iryna SKOROPAD, Oleksandr LAZAREV

National University «Lviv Politechnic»

FEATURES OF ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF UKRAINIAN COMPANIES DURING THE CRISIS

Aspects of the current state and problems of restoring the financial and economic state of Ukrainian enterprises in the conditions of a crisis caused by a full-scale war are analyzed. The purpose of the article is to identify the peculiarities of ensuring the financial stability of Ukrainian enterprises in crisis conditions.

The war, which began in February 2022, significantly complicated the environment for the functioning and development of Ukrainian business. Such large-scale changes naturally led to the washing out of working capital of enterprises and deterioration of their financial and economic condition. The above-mentioned problems intensified the relevance of the issue of restoring the financial stability of domestic business in the conditions of war and crisis.

It is proven that the financial and economic condition of domestic enterprises in the conditions of the war and the critical instability created by it significantly worsened. It is shown that these trends led to a decrease in the level of financial stability of economic entities, which continues to deteriorate. It was concluded that this is negative, because it leads to a deterioration of investment attractiveness, creditworthiness and the ability of Ukrainian enterprises to maintain economic security and function as such. Analyzed and indicated the trends leading to the deterioration of the financial stability of domestic business, namely, the decrease in profit margins (increasing negative financial results), the decrease in the level of profitability and the increase in the number and share of unprofitable enterprises in the real sector of the national economy of Ukraine, in particular industrial.

It is argued that in order to restore and further strengthen the position in terms of strengthening the sustainability of domestic business entities, effective measures should be implemented in the following areas:

- (1) increase in equity;*
- (2) optimization of the volume and terms of use of the capital involved in the business;*
- (3) increasing the efficiency of management and directing profit growth to the means of improving the financial and economic condition, strengthening the financial stability of corporate structures.*

Keywords: enterprise management, financial stability, business, war, crisis, recovery of solvency.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Війна, яка розпочалася у лютому 2022 р., істотно ускладнила середовище функціонування та розвитку українського бізнесу. Найбільш масштабними як прямими, так і опосередкованими негативними наслідками для вітчизняних підприємств стали: руйнування виробництв та втрата цілих територій, зменшення чисельності населення і зрушення його купівельної спроможності й внутрішнього ринку загалом, руйнування системних територіально-господарських виробничих і торговельних зв'язків, ускладнення логістики та транспортування продукції, зростання вартості паливних та енергетичних ресурсів. Такі масштабні зміни,

закономірно, призвели до вимивання оборотного капіталу підприємств та погіршення їх фінансово-економічного стану. Вказана проблематика активізувала завдання відновлення фінансової стійкості вітчизняного бізнесу в умовах війни та кризи.

Аналіз останніх публікацій

Питанням становлення та розкриття методичних засад і особливостей моніторингу й аналізування фінансової стійкості підприємств присвячено велику чисельність публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зокрема таких науковців, як С. Васильчак [1, с.98-105], К. Горячева [3, с.65-67], Р. Лупак [7, с.248-252], О. Манойленко [9, с.60-63], Н. Фокіна [13, с.111-114], О. Шнипко [14, с.15-20] та багато інших.

Такі науковці, як Т. Васильців [2, с.4-8], Т. Донченко [4, с.124-132], Т. Зубко [5, с.81-88], В. Куцик [6, с.244-249], О. Ліснчук [8, с.51-56], Т. Меліхова [10, с.11-18], О. Собкевич [11, с.144-152], досліджують проблематику забезпечення фінансової стійкості підприємств та організацій дещо з іншої точки зору, а саме з позиції гарантування стабільної життєздатності та економічної безпеки суб'єктів господарювання. Відтак, у фокусі їх уваги в більшій мірі перебувають зовнішні та макроекономічні аспекти управління фінансовою стійкістю в бізнесі. Однак, досліджується їх вплив безпосередньо на внутрішні аспекти і характеристики фінансової стійкості підприємств. Це особливо важливо в умовах кризових явищ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Разом з тим, все ще не достатньо вивченою на сьогодні залишається проблема відновлення фінансової стійкості суб'єктів господарювання в умовах критично гострої нестабільності, обумовленої наслідками повномасштабної війни.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виявлення особливостей забезпечення фінансової стійкості підприємств України в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу

Слід вказати на те, що фінансова стійкість вітчизняних підприємств і на довоєнному етапі були низькою. Підтвердженням цього традиційно вважалися висока частка збиткових суб'єктів господарювання у більшості видів економічної діяльності, малі обсяги доходу та фінансового результату, низька ділова активність і рентабельність тощо.

Водночас, у середовищі війни фінансово-економічний стан, а відтак і стійкість українського бізнесу істотно погіршилися (табл. 1). Так, у 2022 р. до 2021 р. фінансовий результат до оподаткування скоротився у всіх з базових видів економічної діяльності національної економіки України. Більше того, якщо у 2021 р. для підприємств характерною була прибуткова діяльність, то у 2022 р. зі збитками спрацювали підприємства таких видів економічної діяльності, як промисловість («мінус» 228,8 млрд грн), транспорт і складське господарство («мінус» 23,0 млрд грн), будівництво («мінус» 17,6 млрд грн), готельно-ресторанний бізнес («мінус» 8,6 млрд грн).

Таблиця 1

Фінансові результати та збитковість вітчизняних підприємств у 2018-2022 рр.

Види економічної діяльності	Фінансовий результат до оподаткування, млрд грн					Частка підприємств, які одержали збиток, %				
	2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
Сільське господарство	71,5	94,0	82,2	239,9	87,3	13,7	16,9	17,3	11,7	21,5
Промисловість	154,1	166,7	-22,3	449,5	-228,8	27,2	27,9	30,3	28,7	35,4
Будівництво	6,4	15,9	-2,0	8,4	-17,6	27,2	26,2	29,1	29,0	37,6
Торгівля	86,3	129,1	45,3	145,9	50,3	22,8	22,9	25,6	22,9	29,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-22,7	14,4	17,0	31,2	-23,0	25,9	26,2	28,3	27,7	31,6
Тимчасове розміщування й організація харчування	2,9	4,6	-4,4	5,3	-8,6	28,6	29,1	40,9	36,3	44,2
Інформація та телекомунікації	18,2	24,8	16,9	34,0	17,4	29,9	28,5	28,9	30,1	35,9
Фінансова та страхова діяльність	84,7	69,3	196,9	128,1	276,7	35,5	32,5	32,7	31,4	40,6

Як наслідок, збільшилися частки підприємств, які спрацювали зі збитками. До прикладу, якщо у вітчизняному сільському господарстві у 2021 р. таких було 11,7 %, то у 2022 р. – 21,5 %; у промисловості – 35,4 % проти 28,7 %; у будівництві – 37,6 % проти 29,0 %; у торгівлі – 29,2 % проти 22,9 % і т. д.

Якщо брати до уваги провідну галузь реального сектора національної економіки – промисловість, то у 2022 р. підприємства більшості її галузей спрацювали зі збитками (табл. 2). Найбільші обсяги збитків стали характерними для постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (158 млрд грн), переробної промисловості (119 млрд грн), металургійного виробництва (78 млрд грн), машинобудування (79 млрд грн), виробництва харчових продуктів (74 млрд грн).

При тому істотно зросла частка збиткових підприємств вітчизняної промисловості. Середній по галузі показник зріс до 35,7 %. Однак, у низці галузей чисельність та частка збиткових промислових підприємств була істотно більшою. Це, наприклад, добувна промисловість (55 %), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (55 %), водопостачання; каналізація, поводження з відходами (43 %).

Закономірно, що за такої ситуації промислові підприємства більшості галузей цього виду економічної діяльності працювали не тільки зі збитками, але й з від'ємною рентабельністю. Йдеться про виробництво хімічної продукції (де від'ємна рентабельність у 2022 р. становила 26,8 %), металургійне виробництво («мінус» 16,5 %), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря («мінус» 8,6 %) та ін.

У підсумку значного погіршення економічних показників послабився як фінансово-економічний стан, так і безпосередньо фінансова стійкість українського бізнесу (табл. 3). Так, нормативне значення коефіцієнта автономії не має опускатися нижче рівня 0,5, тоді як у вітчизняній промисловості відповідний коефіцієнт у 2022 р. становив лише 0,21.

Більше того, значення цього показника за 2013-2022 рр. істотно знизилося – на 0,18, що негативно і є свідченням погіршення головної характеристики міцного фінансового стану і фінансової стійкості в бізнесі.

Практично аналогічно залишалася ситуація й у секторі безпосередньо переробних промислових підприємств – ядра і промисловості і всього реального сектору національного господарства.

Таблиця 2

Прибутковість вітчизняних підприємств промисловості України у 2022 р.

Галузі промисловості	Чистий прибуток (збиток), млрд грн	Частка підприємств, які одержали збиток, %	Рентабельність, %
Промисловість	-246,7	35,7	-5,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	33,5	54,9	7,1
Переробна промисловість	-118,9	32,3	-5,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	-74,4	32,8	-0,1
Виробництво хімічної продукції	-29,9	33,2	-26,8
Металургійне виробництво	-78,1	32,5	-16,5
Машинобудування	-78,9	33,0	-3,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-157,7	55,2	-8,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-3,5	43,4	-6,0

У підсумку обсяги позикового капіталу в значній мірі перевищували обсяги власного капіталу вітчизняних промислових підприємств, що призвело до погіршення значень коефіцієнта співвідношення позикових і власних коштів. У промисловості в цілому цей показник у 2022 р. становив 3,8, тоді як ще у 2014 р. – 2,5. Ще критичнішою є ситуація у переробній промисловості, коли у 2022 р. аналізований показник зріс до 3,9 або на 1,3 до його значення у 2013 р.

Таблиця 3

Фінансова стійкість підприємств промисловості України у 2013-2022 рр.

Показник	Рік										+/-	
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022/2013	2022/2021
Коефіцієнт автономії												
Промисловість	0,39	0,29	0,20	0,19	0,17	0,19	0,25	0,21	0,25	0,21	-0,18	-0,04
Переробна промисловість	0,28	0,18	0,10	0,09	0,07	0,10	0,19	0,18	0,22	0,21	-0,08	-0,02
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів												
Промисловість	0,02	-0,29	-0,38	-0,01	0,16	0,24	0,18	-0,03	0,39	-0,23	-0,25	-0,62
Переробна промисловість	-0,01	-0,65	-0,85	-0,18	0,20	0,26	0,20	0,01	0,40	-0,24	-0,24	-0,64
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів												
Промисловість	-2,0	2,5	3,9	4,3	4,7	4,3	3,0	3,7	3,0	3,8	5,8	0,8
Переробна промисловість	2,5	4,6	8,8	10,2	14,0	8,7	4,3	4,6	3,5	3,9	1,3	0,4

Всі ці та інші зміни обумовили погіршення значень коефіцієнта ефективності використання власних коштів вітчизняних промислових підприємств. Значення цього показника по промисловості в цілому у 2022 р. становило «мінус» 0,23, а безпосередньо у переробній промисловості – «мінус» 0,24.

Проаналізовані дані є безпосереднім свідченням низького рівня фінансової стійкості українських підприємств та наявної тенденції до її подальшого послаблення, що негативно і потребує ретельного планування та реалізації заходів у руслі політики фінансової стабілізації й покращення фінансової стійкості вітчизняного бізнесу (рис. 1).

Рис. 1. Напрями та засоби посилення фінансової стійкості підприємств в умовах кризи

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, вітчизняним підприємствам в умовах існуючої системної кризи зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання слід активізувати діяльність зі покращення свого фінансового стану і в основі такої політики – посилення фінансової стійкості. Вирішення цього завдання можливе за рахунок реалізації системної сукупності заходів за трьома напрямками: по-перше, слід нарощувати обсяги власного капіталу (у т. ч. за рахунок легалізації значної його частини, коли надзвичайно поширеною стала практика приховування частини капіталу, який власники вкладають у бізнес чи окремі бізнес-проєкти); по-друге, слід оптимізувати обсяги та строки використання залученого в бізнес капіталу; по-третє, безальтернативним є варіант підвищення ефективності господарювання і скерування приросту прибутку на засоби покращення фінансово-економічного стану підприємств, зокрема зміцнення їх фінансової стійкості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Фінансово-економічний стан вітчизняних підприємств в умовах війни та сформованої нею критичної нестабільності значно погіршився, що призвело й до зниження рівня фінансової стійкості, яка й надалі послаблюється і це негативно, адже призводить до погіршення інвестиційної привабливості, кредитоспроможності та здатності українських підприємств до втримання економічної безпеки і функціонування як такого. Про погіршення фінансової стійкості вітчизняного бізнесу свідчать проаналізовані дані в частині прибутку (збитку), рентабельності та частки збиткових підприємств реального сектора національної економіки України, зокрема промисловості. Задля відновлення та надалі укріплення позицій в частині посилення стійкості суб'єктам вітчизняного бізнесу слід реалізувати ефективні заходи за напрямками: (1) збільшення обсягів власного капіталу; (2) оптимізація обсягів та строків використання залученого в бізнес капіталу; (3) підвищення ефективності господарювання і скерування приросту прибутку на засоби покращення фінансово-економічного стану, зміцнення фінансової стійкості корпоративних структур.

Перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері є удосконалення методики аналізування якості та ефективності політики посилення фінансової стійкості підприємств.

Література

1. Васильчак С. В., Веселовський А. І. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Вип. 20.15. С. 98–105.
2. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Рудковський О. В. Напрями та засоби стимулювання соціальної відповідальності підприємництва в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 4–8.
3. Горячева К. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. *Економіст*. 2003. № 8. С. 65–67.
4. Донченко Т. В. Теоретичні основи санації підприємств: сутність та функції. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2020. № 3. С. 124–132.
5. Зубко Т. Л. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства галузі зв'язку. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2016. Вип. 3. С. 81–88.
6. Куцик В. І., Лупак Р. Л. Моделювання конкурентних позицій підприємств реального сектора економіки на внутрішньому ринку. *Бізнес Інформ*. 2017. № 12 (479). С. 244–249.
7. Лупак Р. Л., Дідич А. М. Економічні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 20.6. С. 248–252.
8. Лісничук О. А. Розрахунок санаційного потенціалу підприємства: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5(31). С. 51–56.
9. Манойленко О. В. Підходи до оцінки санаційного потенціалу тимчасово неплатоспроможних суб'єктів господарювання. *Економіка та держава*. 2016. № 1. С. 60–63.
10. Меліхова Т. О. Оцінювання ймовірності банкрутства з метою підвищення фінансового стану підприємства. *Агросвіт*. № 10. С. 11–18.
11. Собкевич О. В. Зміцнення економічної безпеки держави на засадах відбудови інноваційного потенціалу індустріального комплексу сходу України. *Регіональна економіка*. 2015. Вип. 2. С. 144–152.
12. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій Західного регіону України : монографія / наук. ред.: В. В. Борщевський, Т. Г. Васильців. Львів : Аверс, 2014. 176 с.
13. Фокіна Н. П., Бокій В. І. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 8 (26). С. 111–114.
14. Шнипко О. С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект: монографія. Київ, 2016. 288 с.

References

1. Vasylychak, S. V., Veselovskyi A. I. (2020). Economical security of business and its warehouses in today's minds. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 20.15. pp. 98–105.
2. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Rudkovskiy, O. V. (2019). Directions and means of stimulating social responsibility of entrepreneurship in Ukraine. *Economy and the state*. no. 5. pp. 4–8.
3. Gorjacheva, K. (2003). Financial security of the enterprise. The essence and place in the system of economic security. *Economist*. Vol. 8, pp. 65–67.
4. Donchenko, T.V. (2020). Theoretical foundations of enterprise rehabilitation: essence and functions. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University*. Vol. 3. pp. 124–132.
5. Zubko, T. L. (2016). Assessment of the level of economic security of the communications company. *Economy. Management. Business*. Vol. 3. pp. 81–88.
6. Kutsyk, V. I., Lupak, R. L. (2017). Modeling of competitive positions of enterprises of the real sector of the economy in the domestic market. *Business Inform*. no 12 (479). pp. 244–249.
7. Lupak, R. L., Didych, A. M. (2017). Economic bases of ensuring the competitiveness of the enterprise in market relations. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*. Vol. 20.6. pp. 248–252.
8. Lisnichuk, O.A. (2019). Calculation of the rehabilitation potential of the enterprise: foreign experience and domestic practice. *Innovative economy*. Vol. 5(31). pp. 51–56.
9. Manojlenko, O.V. (2016). Approaches to assessing the resolution potential of temporarily insolvent entities. *Economy and state*. Vol. 1. pp. 60–63.
10. Melixova, T.O. (2019). Assessing the probability of bankruptcy in order to improve the financial condition of the enterprise. *Agrosvit*. Vol. 10. pp. 11–18
11. Sobkevych, O. V. (2015). Strengthening the economic security of the state on the basis of rebuilding the innovation potential of the industrial complex of eastern Ukraine. *Regional economy*. Vol. 2. pp. 144–152.
12. Strategic priorities and mechanisms of innovative development of rural areas of the Western region of Ukraine (2014). V. V. Borshchevskii, T. G. Vasylytsiv. Lviv: Avers, 176 p.
13. Fokina, N. P., Bokij, V. I. (2003). Economic security of the enterprise – an essential component of financial stability. *Actual problems of economics*. Vol. 8 (26), pp. 98–110.
14. Shnipko, O. S. (2016). Economics of security of the archival bagatorial systems: the regional aspect. Kyiv, Ukraine.